

Универзитет у Источном Сарајеву, Православни
богословски факултет, Источно Сарајево,
Република Српска

DOI 10.5937/kultura1964013S

УДК 271.222(497.11)-742-267"12"

271.222(497.11)-9"12"

271.222(497.11)-726.1-36:929 Сава, свети

оригиналан научни рад

САЗРЕВАЊЕ АУТОКЕФАЛНОСТИ СРПСКЕ ЦРКВЕ

Сажетак: *Према источно-римској (византијској) црквено-политичкој теорији, да би један народ добио од Васељенске патријаршије црквену аутономију морао је да задовољи извесне државно-политичке, црквене и културолошке стандарде које су од њега захтевале надлежне институције Византијског царства. Од времена досељавања српских племена на ове просторе током VI века, преко њиховог покрштавања, описмењавања и стварања мањих па потом и већих удружених „политичких” заједница, текао је процес културног уздицања Срба сходно хришћанско-ромејском обрасцу. Након вишевековног узрастања у хришћанском животу, стицање аутокефалности Српске цркве 1219. године био је јасан показатељ духовне зрелости српскога народа, као и места и улоге Срба на геополитичкој карти југоисточне Европе почетком XIII века. Од овога времена српски црквени поглавар (архиепископ) званично добија своје место у поретку (диптиху) православних поглавара, а српски краљ заузима високо место у византијском систему хијерархије политичких владара. У раду се, дакле, указује на основне токове преображаја српскога народа од паганства ка хришћанству и поступност у његовом сазревању на плану црквеног живота до 1219. године, када Срби и званично бивају уврштени у ред хришћанских цивилизованих народа.*

Кључне речи: *аутокефалност, самосталност, архиепископ, Српска црква, Србија, Сава, Симеон*

Увод

У савременој историографији, како српској тако и иностраној¹, питање стицања аутокефалности српске цркве почетком 13. века, углавном је расправљано са двоједног црквено-политичког аспекта. Имајући у виду да је у ово време између хришћанског Ромејског царства и Цркве заиста постојала блиска сарадња која је почивала на јединственом хришћанском систему вредности и философији живота, на једној догматици и етици, а не као данас на потпуно подвојеним системима вредности Цркве и државе, овакав приступ тематици чини се сасвим адекватним.

Аутокефалију Српске парвославне цркве званично је прогласио у Никеји (данашњи град Изник у Турској) 1219. године, тадашњи васељенски патријарх Манојло Сарантин (1217–1222). На предлог византијског цара Теодора Ласкариса (1204–1222), за првог архиепископа *српских и поморских земаља* рукоположен је светогорски монах у чину архимандрита Сава (Немањић). Царева интервенција код патријарха по овом питању била је канонски сасвим исправна,² јер је хиландарско монашко братство било у реду византијског царског монаштва, тј. директно потчињено цару.³ Новопрокламовани аутокефални статус Српске цркве

1 Од стране литературе, по питању политичких прилика у Византији после 1204. године, тј. у време стицања аутокефалије Српске цркве, као незаобилазна литература и даље остају нека старија издања: Μηλιαράκη, Α. (1898, реиздање 1994) *Ιστορία του Βασιλείου της Νικαίας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, Leipzig (реиздање: εν Αθήνας): Τυπογραφείον Αδελφών Περρή; Nicol, D. M. (1957) *The Despotate of Epirus*, Oxford: Cambridge University Press; Wolff, R. L. *The Latin Empire of Constantinople*, in: *Studies in the Latin Empire of Constantinople*, (1976), London: The University of Chicago Press.

2 Радојчић, Н. (1935) Свети Сава, у: *Годишњица Николе Чутића*, књ. XIV, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, стр. 35-36; О питању каноничности стицања аутокефалије Српске цркве, видети студије: Радојчић, Н. Свети Сава и аутокефалност српске и бугарске цркве, у: *Глас Српске Краљевске академије*, CLXXIX, други разред, (1938), Београд: Српска Краљевска академија, стр. 179-180; Гардашевић, Б. Каноничност стицања аутокефалности Српске цркве 1219. године, у: *Свети Сава, Споменница поводом осамстогодишњице рођења 1175–1975*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, стр. 33-77; Ферјанчић, Б. Аутокефалност Српске цркве и Охридска архиепископија, у: *Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање*; Међународни научни скуп САНУ, уредник Ђурић, В. (1979), Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 65-72. О питању хронологије у вези аутокефалности, видети: Laurent, V. (1971) *Les registes des Actes du patriarcat de Constantinople 1/4.*, Paris: Institut français d'études byzantines, p.1225.

3 Сајловић, М. (2019) Молба проте Герасима и питање оснивања српског манастира Хиландара, *Богословље* 78/1, часопис Православног богословског факултета, Београд: Православни богословски факултет, стр. 115.

подразумевао је да она, као самостална помесна Црква, има потпуну канонску и административну независност, те да сама бира свог првојерарха (архиепископа) као и своје епископе. Такође, овим се подразумевало, да аутокефалном Српском црквом самостално управља њен архиепископ и да при томе не зависи ни од какве више духовне власти, и наравно да Српска црква остаје у канонском и евхаристијском јединству са другим помесним православним Црквама.

Услови за стицање овакве црквене самосталности одређене области, државе или народа у Византији нису били стриктно канонски прописани. Сходно источно-римској црквено-политичкој теорији, да би један народ добио од Васељенске патријаршије црквену аутономију морао је да задовољи извесне државно-политичке, црквене и културолошке стандарде епохе које су од њега захтевале надлежне институције Византијског двора. У бурној епохи Светога Саве, тј. после Четвртог крсташког рата и тадашњег нередовног стања византијских институција, није лако поуздано одредити чисто црквено-канонски карактер захтеваних византијских стандарда. Ипак, посматрано кроз пресек ранијих векова, могло би се констатовати да је као главни разлог за додељивање аутокефалности увек узимана црквена зрелост једног народа, а што се процењивало са аспекта његове политичке (државотворне) постојаности и степена духовне просвећености. Наравно, овде је реч о средњовековном критеријуму процене степена цивилизацијског достигнућа једног народа са јединственог (нераздвојивог) верског, политичког и културолошког аспекта.

О термину аутокефалија

Црквени термин аутокефалија (αὐτοκεφαλία или αὐτοκέφαλον; αὐτός – сам, исти; κεφαλή – глава; αὐτοκέφαλία – букв. самоглавље, „независност“) имао је свој етимолошки развој током византијске епохе. У прво време, између IV и V века, када се термин аутокефалија почео користити, он је значао ограничену аутономију одређене мање црквене области (месне цркве, епархије) у односу на митрополију.⁴ У том смислу термин „аутокефални архиепископ“ по први

4 Фидас, В. (2001) *Канонско право – богословска перспектива*, Београд: Богословски факултет СПЦ, Хиландарски фонд, стр. 141-142. За разлику од данас, током раног византијског периода митрополија је представљала самосталну област помесне цркве. Тако, током VI-VII века, „према канонском поретку није било могуће да постоји Митрополија без *подложних јој трона*, тј. без епископија.“ Међутим, у време Палеолога (после ослобођења Цариграда 1261. године), митрополити нису више имали себи потчињене епископе. Од тог времена почиње да се умножава број епископа у звању митрополита. Видети: Παπαδόπουλου,

пут сусреће се у црквеној литератури код светога Епифанија Кипарског (+403).⁵ Касније је архиепископ⁶, звање које је најчешће узимао аутокефални црквени поглавар, ослободивши се у потпуности од надлежности митрополита или преузевши исте његове ингеренције, директно био зависан од патријарха.⁷ У даљем развоју црквеног устројства на Истоку митрополитански систем био је у сталном опадању, а у корист надлазећег патријаршијског устројства. Међутим и поред јаким богословским апологија успостављеног система пет патријаршија (пентархије) и његовог уздизања до степена освештаног предања,⁸ већ ће током IX века, под утицајем нових политичких прилика доћи и до новог система црквене организације. Наиме, тада ће на захтеве Бугарске цркве и државе⁹, тамошњи аутокефални архиепископ успети да се у значајној мери ослободи зависности од васељенског патријарха, те у црквеном јерархијском поретку да се уздигне изнад митрополита, заузимајући место одмах после патријарха. Дакле, посматрано из дијахронично-историјске перспективе, под термином „аутокефалија” у црквеној терминологији, подразумева се један облик црквене аутономије који је временом прерастао у потпуну независност.¹⁰

X. (1935) Ο τίτλος του Αρχιεπισκόπου, *Θεολογία* 13, τεύχος 4, Αθήναι : Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, p. 291.

- 5 Милошевић, Н. Црквена аутокефалија под призмом устројства и организације Цркве, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 9 (2011), Београд: Православни богословски факултет, стр. 200. О етимолошком развоју термина „архиепископ” видети: Стефанίδου, Β. (1990) *Εκκλησιαστική ιστορία*, том. Α', Αθήναι: Εκδοτικός οίκος „Αστήρ“, p. 279; Παπαδοπούλου, Χ. (1935) Ο τίτλος του Αρχιεπισκόπου, *Θεολογία* 13, τεύχος 4, Αθήναι: Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, pp. 289-295.
- 6 Слично као и термин „аутокефалија” и звање „архиепископа” имало је свој историјски семантички развој. Првобитно звање „архиепископа”, у периоду IV и V века, био је у смислу управне и почасне службе првога степена посвећења, тј службе епископа. Ово звање први је носио епископ Александрије, потом Рима те прваци других великих црквених центара. Потом је, крајем V века па надаље, звање архиепископа добило други смисао, ниже од митрополита. Видети: *Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαιδεία* (1963) томος 3, Αθήναι: Εκδότης Αθ. Μαρτίνοϋ, p. 317.
- 7 Παπαδοπούλου, Χ. (1935) p. 290; Κονιδάρη, Γ. (1963/4) *Περί τον τίτλον του «Αρχιεπισκόπου»*, Αθήναι, pp. 17-19.
- 8 Више о теми пентархије, видети: Φειδάς, Β. (1977) *Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών – προϋποθεσεις διαμορφώσεως του θεσμού (απ' αρχής μέχρι το 451)*, Αθήναι.
- 9 О овој теми, видети: Ταρνανίδη, Ι. (1976) *Η διαμόρφωσις του αυτοκέφαλου της Βουλγαρικής Εκκλησίας (864-1235)*, Θεσσαλονίκη: Ετερεία Μακεδονικών Σπουδών.
- 10 Παπαδοπούλου, Χ. (1935) Ο τίτλος του Αρχιεπισκόπου, *Θεολογία* 13: Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, pp. 289-295; Τρεμπέλα, Π. (1957) *Αρχαί κρατήσασαι έν τη ανακηρύξει του αυτοκέφαλου*, *Θεολογία* 28: Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, pp. 5-22; Κονιδάρη, Γ. (1943) Η

Данас се прави јасна разлика између аутокефалних и аутономних православних цркава. Под аутокефалном црквом подразумева се независност одређене помесне¹¹ цркве у смислу њеног унутрашњег административног поретка, док се под аутономном црквом мисли на нижи вид унутрашње самосталности помесне цркве која је ипак зависна од аутокефалне Мајке Цркве. Аутономна црква, иако има своју територијалну и административну независност, налази се у саставу аутокефалне цркве. Зависност се огледа у томе што избор кандидата за првојерарха аутономне области, који врши епископски сабор те области, мора бити верификован од стране архијерејског сабора Мајке цркве.

За разлику од аутономне, аутокефална црква је административно и канонски потпуно независна од било које друге самосталне Цркве. Главна одлика суверене власти (аутокефалије) једне помесне области, тј. патријаршије или архиепископије, била је и јесте право самосталног бирања и устоличења свога првојерарха (архиепископа, патријарха) од стране свог помеснога сабора епископа, као и право изрицања суда над својим епископима.¹² Помесни архијерејски сабор одређене аутокефалне Цркве јесте њен највиши ауторитет власти и управе. Аутокефална црква сама себи припрема свето миро, канонизује своје светитеље, саставља нове обреде и напеве, ужива пуну аутономију аутокефалне цркве у области администрације и судских поступака. Све аутокефалне цркве, као делови „једне, свете, саборне и апостолске Цркве” међусобно су догматски, евхаристијски, свето предањски и канонски повезане и зависне. Све оне у свом унутрашњем устројству придржавају се истоветних свештених канона, примењујући их на своје локалне услове.

Дакле, термин аутокефалија еволуирао је у складу са деловањем и историјским потребама живота Цркве, а што се све мењало од епохе до епохе. Црква је, пак, прописујући нове

θέσις τῆς αυτοκέφαλου Εκκλησίας τῆς Κύπρου ἐναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὸν Θ' καὶ τὸν Γ' αἰῶνα, *Πρακτικά τῆς Ακαδημίας Αθηνῶν* 18, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνῶν 1949, pp. 135-146.

11 Под појмом „помесна Црква” мисли се на ширу црквену област која је састављена од неколико епархија (епископија, „месна Црква” – Црква под једним епископом). Милошевић, Н. (2011), стр. 200, напомена 5. Патријаршијски систем – уједињавање неколико локалних Цркви (митрополија) у систем шире црквене организације, патријаршије – јавља се од V века. Φειδάς, Β. (2002) *Εκκλησιαστική Ιστορία Α'*, Αθήνα: Διήγηση, pp. 804-806.

12 Фидас, В. (2001) нав. дело, стр. 142. Према референтном запажању великог канонолога XII века Зонаре, у самосталној црквеној управи „главно и најважније јесте хиротонија епископа”. Ράλλη-Ποτλή (1952) *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων*, том. 2, Αθήνα: εκ της Τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, p. 129.

законе (каноне) сходне приликама епохе, временом допунила и довршила своје релевантно законодавство по питању додељивања степена црквене самосталности (аутокефалије). Истовремено, треба имати у виду, да је ово црквено-канонско предање донесено из историјског Живота Цркве, као и да се оно тиче савременог Живота Цркве, односно да је прилагодљиво епохи у којој живимо. Према изванредном запажању митрополита Максима Сардског „канони не претходе историјским догађајима живота Цркве, већ напротив, догађаји доживљени кроз искуство и савест Цркве, постепено доводе до усвајања канона, који прецизно изражавају доживљај и искуство историјских догађаја, изображавајући тиме савест Цркве.”¹³ Имајући у виду, чини нам се, овај савсим исправан приступ питању приступа тумачења канона, а тиме и питања „аутокефалије”, онда је лакше разумљива и чињеница зашто ни у једном случају додељивања степена аутокефалије нису биле јасно канонизоване обим привилегија новопромовисане аутокефалне Цркве. Тако, за сваки случај проглашене аутокефалије од највећег значаја било је време (епоха) у којем је реализовано дато унапређење црквене самоуправе. Такође, на начин остварене аутокефалије, у великој мери утиче процена и одлука Мајке Цркве када ће и како некој области уступити самоуправу.¹⁴ Просто речено, поред општих важећих црквених канона, ниједно питање аутокефалије не решава се по потпуно идентичном шаблону, већ сваки засебно сходно црквено-народном предању области и у сагласју са приликама епохе. Током историје може се констатовати једно једино принципијелно држање Цркве приликом додељивању аутокефалије. Наиме, развој система аутокефалних цркава унутар јединствене (Васељенске) Православне Цркве увек је имао за примарни циљ снажење црквеног живота „аутокефалисте” и његово очување јединства живота унутар Васељенске Цркве, тј. живота унутар истините (православне) вере и љубави. На тај начин смисао „институције аутокефалности” не исцрпљује се само јачањем православног живота помесне Цркве, већ и јачањем свеукупног православног живота и јединства Васељенске Цркве. При томе, чини се, већа одговорност пада у удео „аутокефалисти”, јер он треба да покаже завидну зрелост у вођењу своје институције. Овде пре свега мислимо

13 Μαξίμου μητρ. Σάρδεων (1972) *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη: ἐκδόσεις Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, p. 122.

14 Ταρνανίδης, Ι. (1988²) *Ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: ἐκδόσεις Ἀφῶν Κυριακίδη, pp. 36-38.

на опасност „латентне јереси”¹⁵ филетизма. Наиме, то што Православна црква, по својој основној структуралној организацији, сваком народу признаје његов властити богослужбени језик и пуну административну и законодавну аутономију кроз систем аутокефалних Цркви, тиме се излаже и опасности од црквеног национализма или етнофилетизма. Суштински, ова опасност се састоји у померању равнотеже између „васељенске” и „националне” црквене свести у корист национализма. Другим речима, јерес филетизма се увек пројављује у животу једне помесне (националне) Цркве када се у одређењу њеног идентитета ставља „национално” испред Христа. Од времена велике шизме на Истоку (451.) када су се монофизитски насторјени Копти, вођени својим етнофилетистичким тежњама, отцепили од Православне Цркве, кроз цело средњовековље па до данас, јерес филетизма („националног егоизма”) у својим разним формама постоји као стална претња у православљу.¹⁶

Питање права на степен црквене аутокефалије актуелно је и у данашње време и врло бременито. Иако се кроз свеправославни дијалог покушавало изнаћи јединствен канонски образац за додељивање аутокефалије у савременом црквено-политичком контексту¹⁷, од договореног је мало тога на делу. Најбољи пример таквог нејединственог и неприципијелног држања међу православним јесте случај са скорашњим додељивањем аутокефалности у Републици Украјини.¹⁸

15 Benc, E. (2004) *Duh i život Pravoslavne crkve*, Beograd: Čigoja štampa, str. 209.

16 Benc, E. (2004) нав. дело, стр. 82-88. Неки од „савременијих” случајева где се подлегло искушењима етнофилетизма јесу: јеладски раскол (1883–1850), бугарски раскол (1872–1945), украјински раскол (1992), те појаве разних парацрквених организација као што су тзв. македонска православна црква (1967), унутрашњи бугарски раскол (1992–1998), тзв. црногорска православна црква (1993) и др.

17 Фидас, В. (2001) нав. дело, стр. 141-156; Такође видети: Аутономија и начин њеног проглашења (у зборнику: *Свети и велики сабор Православне цркве – Учешиће и сведочење Српске православне цркве на Критском сабору о Педесетници 2016*), (2017), Цетиње-Београд: Штампариа Издавачке фондације Архиепископије београдско-карловачке СПЦ, стр. 162-167.

18 Новонастале проблематике у Православној Цркви по овом питању, које не само збуњују верујући народ већ доводе и до подела и раскида канонског заједништва, проистичу из принципијелног питања: ко чини примарни ауторитет у давању аутокефалије – Мајка Црква одређене области или Васељенска патријаршија? Према ставовима Руске православне цркве то је Мајка Црква, а за цариградски трон то је Васељенска патријаршија.

Духовно (црквено) сазревање Српског народа

Неки од чиниоца који битно утичу на успостављање нове аутокефалне Цркве, како некада тако и данас, јесу политичка независност територије на којој би требало да се формира аутокефална црква, њена географска удаљеност, те етничка, културолошка или језичка разлика региона од главне територије Мајке (управне) цркве. Међутим, сами ови фактори нису довољни за аутокефалност. Апсолутно неопходан услов за оснивање аутокефалије јесте већ постојећи степен црквеног живота на датим просторима, већ установљене епископске катедре, парохије и манастирски систем, те оправдане црквене, а не националистичке или политичке, тежње за аутокефалијом дотичног црквеног сабора са значајном већином његовог верујућег народа, свештенства и епископата. Оправданост разлога за давање аутокефалије огледа се у могућности напретка православног живота у систему самосталне (аутокефалне) организације Цркве на датим просторима. Одлуку о томе доноси надлежна Мајка Црква, која издаје Томос о аутокефалном статусу одређене области и који подноси на увид свим другим аутокефалним црквама.¹⁹

У српском случају, испуњавање ових критеријума ишло је поступно и систематски. Стицање аутокефалије Српске цркве био је плод вишевековног духовног сазревања српског народа, а не „само“, како неки интерпретирају, вешто искоришћених црквено-политичких прилика почетком XIII века. Реч је о вишевековном процесу „свеукупног духовног сазревања“ српског народа, о процесу његовог цивилизацијског уздицања до степена зрелости или пунолетства. Срби су у овај процес културолошког преображаја или културолошке адаптације хришћанским грчко-римским стандардима ушли одмах по насељавању овдашњих простора током VI века, а званичну потврду цивилизацијског пунолетства добили тек 1219. године. Цео овај пут српског хришћанског преображаја и еманципације могао би се поделити на два периода: први до Стефана Немање и други период време делатности Стефана Немање и његових синова Светога Саве и краља Стефана Првовенчаног. Уколико ретроспективно осмотримо први период, тј првих шест векова преображаја српског народа од његовог паганског до хришћанског стила живота, лако се може констатовати да су ту од предсудног значаја била прва покрштавања која су Срби добили током VII и VIII века, а посебно током IX века за време мисионарског рада Свете браће Кирила и Методија и њихових ученика,

19 Фидас, В. (2001) нав. дело, стр. 141-156.

те упоредо са тим формирање народног ћириличног писма. Треба нагласити да је тадашње покрштавање или христијанизација једног паганског народа имало вишеструки значај. Крштење у буквалном смислу, како на личном тако и на ширем друштвеном плану, означава нови почетак после кога треба да уследи дуги процес узрастања. Сходно епохи и приликама на српским територијама, покрштавање или хришћанизација Срба значила је истовремено и њихово описмењавање, њихово црквено, културолошко, правно, економско и друштвено-политичко упознавање са хришћанском и грчко-римском традицијом. На ширем, пак, међународном плану, крштење Срба значило је њихово ступање у *једну, свету и васељенску* Цркву Христову, односно ступање у једноверну вишенационалну породицу православних народа. Међутим, званично пуноправно примање у ширу хришћанску заједницу једног новог хришћанског народа, није за претпоставку имало само његово пуко покрштавање, већ је захтевало испуњење и више црквено-канонских претпоставки. Јеванђелска мисао *једно је тело, јер је један Дух*, у византијском црквено-политичком контексту, захтевала је осим задовољења зрелости црквеног живота, испуњење и одређених црквено-политичких византијских норми, као што су, пре свега, државотворност тог народа, те идеолошко-политичка и црквено-канонска усаглашеност са Цариградом. Дакле, од времена досељавања српских племена на ове просторе током VI века, преко њиховог покрштавања, описмењавања и тровековног баштињења ћирило-методијевског предања, стварања мањих па потом већих удружених „политичких” заједница, текао је и процес културног уздицања и адаптације Срба према хришћанско-romeјском обрасцу. Овај процес освајања српског духовног хришћанског самобитија може се поузданије и са више појединости пратити од времена Великог жупана Стефана Немање, односно његовог државно-политичког уједињења Срба и све већег интензивирања православног живота у Србији. У периоду до Немање, Срби нису имали своје јаке друштвене институције а њихова духовна оријентација зависила је од других, тј геополитичких прилика на југоистоку Европе и интересних сфера великих политичких сила. Ситуација на овом плану значајно се мења од времена политичког и црквено-политичког деловања Стефана Немање, краља Стефана Првовенчаног и Светога Саве када се српска државотворност дугорочно стабилизује и узраста од великог жупанства до степена краљевства, а кроз разгранат манастирски систем Срби стичу своје прве духовне институције које су деловале у континуитету и дужем временском трајању. Интересантно је приметити, уколико изузмемо српске владарске титуле, да је прва званична

српска институција која је добила међународно признање била ван Србије. Био је то манастир Хиландар. Хиландар је прва српска црквена институција која је основана на бази међународног признања. Одлуком византијског цара, а тиме и византијске цркве, Хиландар је основан као манастир са царским привилегијама, тј. да буде самоуправан и слободан од сваке друге инстанце власти на Светој Гори, како државних тако и црквених, до непосредно потчињен само цару. Тиме је Хиландар постао носилац трајне и неопуђиве легитимности српске „царске” постојаности унутар светогорске заједнице. Повелама пак српских ктитора, монаха Симеона (Немање) и српског владара Стефана Првовенчаног, Хиландар је стављен под трајно туторство српске владарске куће. Оснивање Хиландара као „царског манастира” и његово институционално повезивање са српским двором, несумњиво је допринело увећању црквено-политичког угледа српског народа како на Светој Гори, тако и у целој Византији.²⁰ Овоме свакако треба додати и чињеницу да ће управо преко Хиландара византијски двор и црква бити упознати са светитељским ликом бившег српског владара Симеона Немање. Стога, нема сумње да је установљење самосталног српског манастира на Светој Гори био најзначајнији међународни институционални искорак Срба у процесу стицања аутокефалности Српске цркве.

Сагласно казивањима историјских извора, цео пројекат око проглашења аутокефалности Српске православне цркве базира се на животу и делу два света лика: Светога Саве и његовог оца Светог Симеона Мироточивог. Сагледавајући ово њихово дело са данашње историјске дистанце, може се лако констатовати одређена промишљена одређеност и доследност у њиховом раду. Они су били креатори и актери неколико значајних догађаја који су преломно утицали на коначно стицање црквене аутокефалије Срба, а то су: стварање уједињене српске државе која ће узрости у достојанство краљевства, оснивање манастира Хиландара на Светој Гори као потпуно слободног, самосталног и самоуправног царског манастира, чудо истакања светога мира из моштију Светога Симеона и његово прибарање збору светогорских светитеља од стране вишенационалног светогорског сабора, пренос његових светих и мироточивих моштију у манастир Суденицу и заживљавање његовог култа код Срба, те на крају, оснивање Савине Студеничке архимандрije у склопу које је, под заштитом српског владара, самостално и слободно од било

20 Живојиновић, М. (1998) *Историја Хиландара I – од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд: Просвета, стр. 57-71.

које друге власти деловало још шест српских манастира²¹, а што је несумњиво био нуклеус будуће црквене самосталности Срба.²² Да је црквени живот у Србији у њихово време био на завидном нивоу, о томе сведочи и највећи противник аутокефалности Српске цркве, охридски архиепископ Димитрије Хоматијан, када каже: *Србија Божјом милошћу живи побожно и хришћански на темељу положеном од апостола и пастирски надгледана од архијереја кога су јој оци дали*²³. Дакле, може се констатовати да су Срби почетком XIII века у потпуности испуњавали све црквене и црквено-политичке византијске стандарде за добијање црквене аутокефалности. О овоме, на себи својствен начин, приповеда нам и Савин биограф Доментијан. Описујући Савине активности на плану остварења аутокефалног статуса Српске цркве, он нам, на директан или индиректан начин, говори који су то били неопходни услови за остварење овог Савиног плана. Према Доментијановом казивању, Сава је у Nikeји 1219. године замолио васељенског патријарха да самоосвећено буде његово отачаство као што је Божијом помоћу и самодржавно²⁴. Доментијан, дакле, у исту раван ставља „самодржавност” и „самоосвећеност” отачаства. Несумњиво, да се под самодржавним отачаством овде подразумева политички суверенитет српског владара и државе, док се под самоосвећеношћу отачаства подразумева аутокефалност (самосталност) српске цркве.²⁵ Смисао оваквог Савиног држања и легитимног захтева пред патријархом евидентно треба тражити у реалном стању црквено-политичких прилика у Србији и њихове усклађености према важећем византијском црквено-политичком систему. Сасвим је извесно да је према Савином сагледавању стварности већ било сазрело време да самостална српска држава има и своју самосталну цркву, тј. да су Срби црквено-политички већ били стасали да самостално креирају свој духовни идентитет. Оба ова достојанствена суверенитета српског народа, који сходно схватањима епохе један другом претходе и међусобно се допуњају, стечена

21 Свети Сава (1986) *Сабрани списи*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, стр. 91-92.

22 Петровић, М. (1986) *Студенички типик и самосталност Српске цркве*, Београд: Дечје новине, стр. 11-41.

23 Острогорски, Г. Писмо Димитрија Хоматијана св. Сави и одломак Хоматијановог писма патријарху Герману о Савином посвећењу, у: *Византија и Словени* (1970), Београд: Просвета, стр. 181.

24 Доментијан (1988) *Живот Светога Саве и живот Светога Симеона*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, стр. 137.

25 Благојевић, М. Архиепископ Сава – вожд отачаства, у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, Међународни научни скуп САНУ, уредник Ђирковић, С. (1998), Београд: Српска академија науке и уметности, стр. 70.

су путем међународног признања у исто време: 1217. године стицање краљевске круне, а 1219. аутокефалност Српске православне цркве. Они који су најзаслужнији за крунисање вишевековног српског духовног узрастања били су Велики жупан Стефан Немања (свети Симеон Мироточиви) и његови синови први српски краљ Стефан Првовенчани и Свети Сава, први српски архиепископ. Стога су они у српској историји и препознатљиви као камени међаши између српског хришћанског адолесценства и пунолетства.

По званичном добијању аутокефалије 1219. године, свети Сава је био у обавези да изврши нову организацију црквеног живота и управне администрације Срба. Управо по начину како је извео организацију аутокефалне Српске цркве, где је у склопу универзалних хришћанских идеја и јудео-хришћанског концепта историје нашао место, начин и форму за историју српског народа, први српски архиепископ Сава Немањић оставиће свој трајни печат код Срба. Сава је успео да српску националну историју на адекватан начин укључи у универзалну хришћанску историју, а што је све происходило из његове визије Цркве Христове код Срба. Организацију аутокефалне Српске цркве он је извршио у складу са канонским и еклисиолошким предањем Православне цркве. То је значило да аутокефална Српска црква, утемељена на универзалном црквено-канонском предању Православне Цркве, није аутокефалијом постала чврста и изолована јединка између других православних народа већ, напротив, њихов интегративни, кохезиони и надграђујући део. Посматрано са еклисиолошког аспекта, аутокефални статус једног народа даје се ради надградње његовог црквеног живота. Аутокефалија се стога и препознаје као постојаност оригиналности живота Цркве на једној области са свим културолошким, државно-политичким и црквено-народним карактеристикама народа те области или државе. Аутокефалност се не даје једном народу као награда због његових чисто националних достигнућа, већ напротив због узрастања нације на општечовечанским или хришћанским универзалним идејама.

Из свега реченог може се закључити да је српска духовна (црквена) еманципација нераздељиво била повезана са развојем српске политичке (економске и војне) моћи. Након вишевековног узрастања у хришћанском животу, стицање аутокефалности Српске цркве 1219. године био је јасан показатељ духовне зрелости или црквеног пунолетства српског народа, а што недвојбено посведочава и место и улога Срба на геополитичкој карти југоисточне Европе почетком XIII века. Од овога времена, српски црквени поглавар (први архиепископ) званично добија своје место у поретку

(диптиху) православних поглавара, а први српски краљ заузима високо место у византијском систему хијерархије политичких владара. Дакле, сам чин добијања аутокефалије Српске цркве јесте показатељ свеукупне зрелости српског народа, зрелости њиховог црквеног и друштвено-политичког живота, културне просвећености, економске, војне, и друштвено-политичке организованости. Срби су овим чином овенчали своје свеукупно вишевековно цивилизацијско напредовање.

ЛИТЕРАТУРА:

Изворна литература:

Аутономија и начин њеног проглашења (у зборнику: *Свети и велики сабор Православне цркве – Учеиће и сведочење Српске православне цркве на Критском сабору о Педесетници 2016*), (2017) Цетиње-Београд: Штампарија Издавачке фондације Архиепископије београдско-карловачке СПЦ, стр. 162-167.

Доментијан (1988) *Живот Светога Саве и живот Светога Симеона*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга.

Laurent, V. (1971) *Les regestes des Actes du patriarcat de Constantinople* 1/4., Paris: Institut français d'études byzantines.

Острогорски, Г. Писмо Димитрија Хоматијана св. Сави и одломак Хоматијановог писма патријарху Герману о Савином посвећењу, у: *Византија и Словени*, (1970), Београд: Просвета.

Свети Сава (1986) *Сабрани списи*, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, стр. 91-92.

Релевантна литература:

Венс Е. (2004) *Duh i život Pravoslavne crkve*, Beograd: Čigoja štampa.

Благојевић, М. Архиепископ Сава – вожд отаџбине, у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, Међународни научни скуп САНУ, уредник Ћирковић, С. (1998), Београд.

Гардашевић, Б. Каноничност стицања аутокефалности Српске цркве 1219. године, у: *Свети Сава, Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175–1975*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, стр. 33-77.

Живојиновић, М. (1998) *Историја Хиландара I – од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд: Просвета, стр. 57-71.

Κονιδάρη, Γ. (1943) Η θέσις τῆς αυτοκέφαλου Εκκλησίας τῆς Κύπρου ἐναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὸν Θ' και τὸν Γ' αἰῶνα, in: *Πρακτικά τῆς Ακαδημίας Αθηνῶν* 18, Αθήναι: Ακαδημία Αθηνῶν 1949, pp.135-146.

Κονιδάρη, Γ. (1963/4) *Περὶ τὸν τίτλον τοῦ «Αρχιεπισκόπου»*, Αθήναι, pp. 17-19.

Μαξίμου μητρ. Σάρδεων (1972) *Τό Οίκουµενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πατριαρχικοῦ Ἰδρύµατος Πατερικῶν Μελετῶν.

Μηλιαράκη, Α. (1898, реиздање 1994), *Ἱστορία του Βασιλείου της Νικαίας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, Leipzig (реиздање: εν Αθήναις): Τυπογραφεῖον Ἀδελφῶν Περρή.

Μилошевић, Н. (2011), Црквена аутокефалија под призмом устројства и организације Цркве, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 9, Београд: Православни богословски факултет.

Nicol, D. M. (1957) *The Despotate of Epirus*, Oxford: Cambridge University Press.

Παπαδοπούλου, Χ. (1935) Ο τίτλος του Αρχιεπισκόπου, *Θεολογία* 13: Η Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, pp. 289-295.

Петровић, М. (1986) *Студенички типик и самосталност Српске цркве*, Београд: Дечје новине, стр. 11-41.

Радојчић, Н. Свети Сава, у: *Годишњица Николе Чушића*, књ. XIV (1935), Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, стр. 35-36.

Радојчић, Н. Свети Сава и аутокефалност српске и бугарске цркве, у: *Глас Српске Краљевске академије, CLXXIX*, други разред (1938), Београд: Српска Краљевска академија, стр. 179-180.

Ράλλη-Ποτλή (1952) *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων*, том. 2, Αθήναι: εκ της Τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος.

Сајловић, М. (2019) Молба прота Герасима и питање оснивања српског манастира Хиланадара, *Богословље* 78/1, часопис Православног богословског факултета, Београд: Православни богословски факултет.

Στεφανίδου, Β. (1990) *Εκκλησιαστική ιστορία*, том. Α', Αθήναι: Εκδοτικός οίκος „Αστήρ“.

Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαιδεία (1963), тоμος 3, Αθήναι: Εκδότης Αθ. Μαρτίνοϋ.

Ταρνανίδη, Ι. (1976) *Η διαμόρφωσις του αυτοκέφαλου της Βουλγαρικής Εκκλησίας (864–1235)*, Θεσσαλονίκη: Ετερεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Ταρνανίδης, Ι. (1988²) *Ἱστορία της Σερβικής Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αφῶν Κυριακίδη, pp. 36-38.

Τρεμπέλα, Π. (1957) Αρχαί κρατήσασαι ἐν τη ανακηρύξει του αυτοκέφαλου, in: *Θεολογία* 28: Η Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, pp. 5-22.

Ферјанчић, Б. Аутокефалност Српске цркве и Охридска архиепископија, у: *Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање*; Међународни научни скуп САНУ, уредник Ђурић, В. (1979), Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 65-72.

Фидас, В. (2001) *Κανονско право – богословска перспектива*, Београд: Богословски факултет СПЦ, Хиландарски фонд, стр. 141-142.

Φειδάς, Β. (1977) *Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών – προϋποθέσεις διαμορφώσεως του θεσμού (απ' αρχής μέχρι το 451)*, Αθήναι.

Φειδάς, Β. (2002) *Εκκλησιαστική ιστορία Α΄*, Αθήναι: Διήγηση, pp. 804-806.

Wolff, R. L. (1976) The Latin Empire of Constantinople, in: *Studies in the Latin Empire of Constantinople*, London: The University of Chicago Press.

Mirko Sajlović

University of East Sarajevo, Orthodox Theological Faculty,
East Sarajevo, Republic of Srpska

EVOLUTION OF THE AUTOCEPHALITY OF THE SERBIAN CHURCH

Abstract

According to the Eastern Roman (Byzantine) ecclesial/political theory, in order for a nation to be granted church autonomy by the Ecumenical Patriarchate, they had to meet certain statesmanship, political, ecclesial and culturological standards required by competent authorities of the Byzantine Empire. From the settlement of the Serbian tribes in these regions during the 6th century, the process of cultural elevation of the Serbs involved their Christianisation, popular education and creation of first smaller and then bigger “political” communities, in accordance with the Christian patterns of the Eastern Roman Empire. After several ages of rising into the Christian life, granting of autocephality to the Serbian church in 1219 was a clear indicator of spiritual maturity of the Serbian people, as well as of the place and role of the Serbs on the geopolitical map of Southeast Europe at the start of the 13th century. Since then, the head of the Serbian church (archbishop) was officially granted a place in the hierarchy of Orthodox leaders (diptych) while the Serbian king obtained a high position in the Byzantine hierarchal system of political rulers. The paper points to the basic trends of transformation of the Serbian nation from paganism to Christianity and its gradual evolving in terms of ecclesial life until 1219, when the Serbs were officially recognized among civilized Christian nations.

Key words: *autocephality, independence, archbishop, Serbian church, Serbia, Sava, Simeon*